

REVIEW OF RESEARCH

ISSN: 2249-894X

IMPACT FACTOR : 5. 7631 (UIF)

कृषी पर्यटन आणि विकास

प्रा. डॉ. सतिश परशुराम तेरसे

ना. अ. दे. टोपीवाला कनिष्ठ महाविद्यालय, मालवण.

● प्रस्तावना :-

कृषी पर्यटन म्हणजे शेती व पर्यटन यांचा समन्वय आहे. जेथे पर्यटक शेतांना भेट देतील, ताजा भाजीपाला, फळे खरेदी करू शकतील, प्रदूषण मुक्त वातावरणाचा आनंद घेऊ शकतील, शेती कामात सहभागी होऊ शकतील, ग्रामीण भोजनाचा तसेच जागरण गोंधळ, नमन, जाखडी, भारुड अशा लोक परंपरा कार्यक्रमांचाही आस्वाद घेऊ शकतील. याचबरोबर खेड्यात येणाऱ्या पर्यटकांना पिठल भाकरी खायला घालणं बैलगाडीचा प्रवास, विहिरीतून पाणी उपसणं, बोधावर फिरणं, म्हशींवर बसून राऊंड मारणे असे सगळे या कृषी पर्यटकातून अनुभवता येते.

पर्यटकांना कृषी जीवन जगण्यास प्रवृत्त करणं म्हणजेच कृषी पर्यटन.

भारतात कृषी पर्यटन सुरु करणारे महाराष्ट्र हे पहिले राज्य आहे, आज मितीस ४०० पेक्षा जास्त कृषी पर्यटन केंद्र अस्तित्वात असून मागच्या आर्थिक वर्षात २०१५-१६ या कृषी पर्यटन केंद्रांना ८ लाख पर्यटकांनी भेटी दिल्या असून रुपये १५ कोटीचे अतिरिक्त उत्पन्न कृषी पर्यटन केंद्र चालकांना मिळाले आहे. ५००० लोकांना या माध्यमातून रोजगार मिळाला आहे, गावातील महिला बचत गट, युवक, कारागीर, कलाकार या सर्वांना कृषी पर्यटनाला येणाऱ्या पर्यटकांमुळे फायदा झाला आहे. त्यामुळे कृषी पर्यटन हे गावाला पूरक व्यवसायांचे जाळे निर्माण करणारा शेतीवर आधारित उपक्रम आहे. जगभरातील देशांनी पर्यटन क्षेत्र खूप गांभिर्याने घेतले आहे. आशिया खंडातील कित्येक दक्षिण अग्न्य देशांची आर्थिक उलाढाल फक्त पर्यटनाच्या जोरावर सुरु आहे, त्या सर्व देशांचे पर्यटन धोरण खूप प्रोग्रेसिव्ह आहे, आपल्या देशात महाराष्ट्र राज्य कृषी पर्यटन चळवळ सुरु करणारे पहिले राज्य आहे.

● उद्दिष्टे :-

- १) कृषी पर्यटनाची गरज अभ्यासणे.
- २) कृषी पर्यटनाची तत्वे अभ्यासणे.
- ३) कृषी पर्यटनाचे फायदे अभ्यासणे

● कृषी पर्यटन इतिहास :-

कृषी पर्यटन ही संकल्पना मूळ परदेशी विशेषतः ऑस्ट्रेलियातील आहे. तेथे पाच दिवसांचा आठवडा असल्याने, वीकेण्ड ला येथील मंडळी कुठे तरी पर्यटनाला जातातच यातूनच पर्यटन अस्तित्वात आलं. कृषी पर्यटन म्हणजे शहरातल्या मंडळींनी खेड्यात एखाद्या शेतकऱ्याच्या शेतावर फिरायला आणि दोन दिवस राहायला जायचे. शेतकऱ्याने आपल्या शेतावर त्यांची व्यवस्था करायची त्यांच्या मुक्कामाच्या दिवसात शेतकऱ्याने त्यांना शेतावरून फिरवून आणायचे. झाडं, पानं, फुलं, पक्षी आणि निसर्गातील गंमती जंमती दाखवायच्या. अँग्रो टुरिझम डेव्हलपमेंट काॅर्पोरेशनच्या मदतीने कृषी पर्यटनाचा प्रसार राज्यभर करण्यात आला व अनेक ठिकाणी अशी केंद्रे उभी राहिली. सध्या राज्यभरात १२४ कृषी पर्यटन उद्योग आहेत.

● कृषी पर्यटनाची गरज :-

शेतकऱ्याने मोठ्या कष्टाने शेती फुलवलेली असते. नवनवीन प्रयोग केलेले असतात हे प्रयोग कोणीतरी पहावेत शाबासकी द्यावी असे त्यांना वाटते. म्हणूनच कृषी पर्यटनाच्या निमित्ताने शेतकऱ्याचे प्रयोग शहरातील नागरिकांपर्यंत पोहोचतात. तर दुसऱ्या बाजूला खेड्यातील लोंढेच्या लोंढे शहराकडे जातात. मात्र तेवढ्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती होत नाही. कृषी पर्यटनाच्या माध्यमातून रोजगार निर्मिती होतेच परिणामी संस्कृती जपताना शेतकऱ्यांना उदर निर्वाहाचे साधनही उपलब्ध होते. म्हणूनच कृषी पर्यटनाची आवश्यकता भासते. ही गरज पुढीलप्रमाणे :-

- १) पर्यटकांना स्थानिक कारागिर शेतकरी यांचेशी थेट संवाद साधता येतो. त्याची कुशल कामगिरी पाहता येते आणि त्यांची उत्पादने बाजार भावापेक्षा कमी किंमतीत खरेदी करता येतात.
- २) कृषी पर्यटनामुळे शेतकऱ्यांना एक नवीन जोड व्यवसाय मिळाला आहे. ज्यामुळे त्यांना आपली शेती टिकवून ठेवण्यास प्रोत्साहन मिळाले.
- ३) शेतकरी आणि स्थानिक कुशल कारागिर नवनवीन प्रयोग करण्यास प्रेरीत झाले.
- ४) कृषी पर्यटनामुळे शेती आणि शेतकऱ्यांना शहरी भागातून एक सामाजिक प्रतिष्ठेची वागणूक मिळू लागली आहे.
- ५) कृषी पर्यटनामुळे संपुष्टात चाललेली ग्रामीण जीवन पद्धती आणि लोककला यांना पुर्नजीवन मिळाले.

● कृषी पर्यटनाची तत्वे :-

कृषी पर्यटनाची प्रामुख्याने पुढील तीन तत्वे सांगितली जातात.

- १) पर्यटकांना दाखविण्यासाठी काहीतरी असावे. उदा. पक्षी, प्राणी, शेती, निसर्ग, सांस्कृतिक कार्यक्रम, पोषाख, उत्सव, ग्रामीण खेळ इ.
- २) पर्यटकांना काही करण्यासारखे असावे. उदा. शेती करणे, पोहणे, बैलगाडी हाकणे, उंटावरील सफर, ग्रामीण खेळ इ.
- ३) पर्यटकांना खरेदी करण्यासारखे काही तरी असावे. उदा. ग्रामीण कला, कपडे, शेतीवरील ताजे कृषी उत्पादन, प्रक्रिया केलेले अन्नपदार्थ इ.

● कृषी पर्यटन विकास संस्था कोणते सहाय्य देईल :-

- १) आपल्या शेतीला कृषी पर्यटन केंद्र चालू करण्यासाठी सखोल मार्गदर्शन करेल.
- २) कृषी व ग्रामीण पर्यटन सुविधा तसेच निवास व्यवस्था, रस्ते व पायाभूत सुविधा उभारण्यासाठी राष्ट्रीयकृत बँका, संस्था तसेच शासकीय संस्थाद्वारे आर्थिक सहाय्यासाठी मदत व मार्गदर्शन.
- ३) कृषी व ग्रामीण पर्यटन व्यवसाय प्रशिक्षण कार्यक्रम.
- ४) विक्री, विपणन व व्यवसाय वृद्धी साठी मार्गदर्शन.
- ५) शहरी भागातून आपल्या कृषी पर्यटन केंद्रावर सहलींचे आयोजन.
- ६) उत्कृष्ट कृषी पर्यटन केंद्र चालकांचा जागतिक कृषी पर्यटन गौरव पुरस्कार देऊन गौरव.
- ७) राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय कृषी पर्यटन केंद्रांचे अभ्यास दौरे/भेटींचे आयोजन.
- ८) सोशल मिडीयाच्या माध्यमातून वेळोवेळी कृषी पर्यटन विषयक माहिती आपल्या पर्यंत पोचविणे.
- ९) कृषी पर्यटन कर्ज योजनेसाठी प्रोजेक्ट रिपोर्ट तयार करणे.

● कृषी पर्यटनाचे फायदे :-

- १) शेतावर फेरफटका मारून फुलती फळती शेती निर्मिती करणे.
- २) शास्त्रीय पद्धतीने अधिकाधिक अन्नधान्याचे उत्पादन करणे व फळबाग हिरवळीचे जतन करून तसेच फळबाग निर्मितीतून विकास घडवून आणणे.
- ३) कृषी पर्यटनासाठी निर्मिती केलेल्या तलावांमध्ये मासेमारीतून आर्थिक लाभ मिळविणे.
- ४) जैविक किटकनाशकांच्या माध्यमातून पर्यावरण संतुलन राखण्यास मदत करणे.
- ५) कृषी पर्यटनाच्या माध्यमातून शेतमालाची योग्य भागात विक्री करणे व शेतकरी व ग्राहक जवळीक साधली जाते.
- ६) कृषी पर्यटनामुळे शेतकरी व पर्यटक यांमध्ये गप्पागोष्टी होऊन दोघांनाही आनंददायी शिक्षण मिळते. शेतकऱ्यास प्रतिष्ठा मिळते. शहर व खेडे यातील दरी कमी होते.
- ७) कृषी पर्यटनामुळे प्रदूषण मुक्त ठेवण्याचा सार्वत्रिक प्रयत्न केला जातो.
- ८) शेतकरी नृत्यातून सांस्कृतिक कार्यक्रमातून तेथील गावकऱ्यांना आर्थिक लाभ मिळतो. त्याचबरोबर लोक परंपरेचे जतनही होते.

- ९) पर्यटकांच्या मार्गदर्शन सहलींसाठी ग्रामीण तरुणांना काम मिळवून मोठ्या प्रमाणात रोजगार संधी मिळू शकते.
- १०) खेड्यातील स्वाभाविक परिस्थितीचे जतन होऊन शेतकऱ्याला चांगले उत्पन्न मिळते. तर शहरी बांधवांसाठी कमी खर्चात सहल होते.

● **शिफारशी :-**

- १) आपली वाहतूक सुविधा देणाऱ्या संस्था पर्यावरण संवर्धकच असावी.
- २) आपण पर्यटकांना ज्या स्थळावर पर्यटनासाठी घेऊन जाणार आहोत त्याची आपण स्वतः माहिती करून घ्यावी.
- ३) स्थानिक इतिहास संस्कृती व जकात इ. ची पूर्वीच माहिती काढून घेतली पाहिजे.
- ४) पर्यटन स्थळावर पोहचण्यापूर्वी तेथील पर्यावरण संस्थेविषयी माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- ५) स्थानिक संस्कृतीमध्ये शोभण्यायोग्य पेहराव असावा.
- ६) स्थानिक लोकांबरोबर जबाबदारीचे वर्तन असावे.
- ७) जंगली प्राण्यांपासून ठराविक अंतर ठेवावे.

● **संदर्भ :-**

- १) कृषी पर्यटन - चंद्रशेखर भडसावळे
- २) कृषी पर्यटन - पांडुरंग तावरे.
- ३) वेब साईड - ॲग्रो टुरिझम इ.